

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

БІБЛІОТЕКА ЕСТЕТА

Джеймс Генрі

ЛИСТИ АСПЕРНА

Перекладено за виданням:
'The Aspern Papers' by Henry James,
Penguin Popular Classics,
Penguin Books, London, 1994

Переклад з англійської
Ірини Бондаренко

У Венеції, у ветхому палаццо, що припадає пилом,
мешкає стара міс Бордеро з племінницею, ревно
оберігаючи свій скарб – в'язку листів, які написав їй в
юності закоханий у неї славетний поет Джеффри Асперн.

Оповідач, літературний критик під видуманим ім'ям
проникає в палац, винайнявши у ньому кімнати. Він
сповнений рішучості за будь-яку ціну заволодіти спадком
Асперна...

Новела «Листи Асперна» постійно тримає читача у
напрузі, цей твір вважають одним з найкращих у доробку
Генрі Джеймса.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а,
м. Тернопіль, 46002, тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-19-66
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com
Збут: (0352) 43-00-46, (067) 3504817
Книга поштою: тел.: (0352) 51-11-41, (067) 3501870,
mail@bohdan-books.com
тел.: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

I

Я довірився місіс Прест, розповівши їй усе: без неї не дуже просунувся б уперед, бо щаслива думка щодо усієї цієї справи злетіла з її доброзичливих уст. І саме вона підказала мені найкоротший шлях до мети та розрубала новітній гордіїв вузол. Вважають, що жінкам рідко вдається сформувавши власний, незалежний погляд на стан речей, якщо треба знайти якийсь вихід, але іноді вони висувають сміливу концепцію — і то таку, до якої чоловіки не додумались би; причому роблять це з винятковою чіткістю.

«Просто зробіть так, щоб вони запросили вас до себе як пожилця» — не вважаю, що я самотужки домислився б до такого. Я ходив коло та навколо; проявляв винахідливість, гадаючи, як би мені з ними познайомитися, коли це місіс Прест висловила вдалу думку, що найкращий спосіб познайомитися з будь-ким — стати його домочадцем. Сама вона знала про обох міс Бордеро не набагато більше за мене — навпаки: я привіз із собою з Англії відомості, котрі стали для неї цілковитою новиною. Колись давно Бордеро пов'язували з одним із найгучніших імен нашого століття; нині ж носійки його мешкали у Венеції усамітнено, відлюдно, маючи вельми скромні засоби до існування; у старому напівзруйнованому палаці їх ніхто не навідував — і навіть не робив таких спроб; ось усе, що було відомо про них моїй приятельці. Сама ж місіс Прест поселилась у Венеції років п'ятнадцять

тому — і зробила тут немало добрих справ, але коло її добротності ніколи не розширялося до двох боязких, загадкових та, як вважав дехто, не надто респектабельних американок — скидалося на те, що за довгі роки на чужині вони геть розгубили свою національну приналежність — не кажучи вже про те, що саме звучання їхнього родинного імені свідчило про віддалене французьке походження: вони ж не просили милостей і не потребували уваги.

Невдовзі після приїзду до Венеції місіс Прест спробувала завітати до них, однак їй удалося побачитися лише з «меншою» — так місіс Прест висловилася про молодшу, хоча невдовзі я з'ясував, що та на два дюйми вища за тітку. Моя приятелька дізналася, що міс Бордеро нездужає, та, ймовірно, бідує, тож вирушила до них, аби запропонувати допомогу. Коли хтось поруч страждає — тим паче американець, це тягарем лежить на її сумлінні. «Молодша» прийняла її у величезній, холодній і темнуватій венеційській *sala* — центральному приміщенні будинку з вистеленою мармуровими плитами підлогою та поперечними балками, що тьмяніли вгорі — й навіть не запросила присісти. Усе це звучало не надто підбадьорливо для мене, бо дуже вже я прагнув облаштуватися там як слід, про що й сказав місіс Прест. На що та глибокодумно зронила:

— Ах, у цьому ж і вся різниця — я хотіла зробити ласку, а ви ж її проситимете. Якщо вони надто горді, це буде вам лише на руку; тоді ви — на правильному шляху.

Для початку вона запропонувала мені відразу ж показати їхній будинок, вирушивши туди в її гондолі. Я натякнув їй, що вже бував біля нього з півдюжини разів, однак її пропозицію прийняв, бо мене приваблювала перспектива знову опинитися біля будинку. Я вирушив туди наступного ж дня після приїзду до Венеції — дім

заздалегідь детально описав мені мій англійський приятель, від якого я й дізнався про наявність листів — і, подумки уже взявши палац в облогу, обмірковував план кампанії.

Наскільки мені було відомо, Джеффри Асперн там ніколи не бував, але відлуння його голосу, здається, все ще звучало в будинку, повільно завмираючи.

Місіс Прест нічого не знала про ці листи, проте поділяла мою цікавість — бо, як і завжди, переймалася радостями та печалями своїх друзів. Та коли ми, сидячи в затишній каюті її гондоли, дивились, як повз нас ковзають, оправлені у раму вікна, яскраві картинки венеційського життя, я бачив, що моя нетерплячість звеселяла її, видаючи своє роду нав'язливою ідеєю.

— Можна подумати, що ви очікуєте знайти в цих листах розгадки таїни Всесвіту, — сказала вона, на що я лише відповів: якщо б мені довелося вибирати між таким цінним відкриттям і пачкою листів Асперна, то, без жодних вагань, знав би, чому віддати перевагу. Вона висловила, було, сумніви у його геніальності, однак я навіть не спробував захистити його. Божество не потребує захисту, воно — само собі захист. До того ж нині, після довгих років відносного забуття, він височіє на небосхилі нашої літератури — на видноті в усього світу; він — частина того дороговказного світла, що освітлює нам шлях. Я сказав лише, що Асперн, без сумніву, ніколи не був дамським поетом, на що вона резонно зауважила, що поетом міс Бордеро принаймні він був. Пам'ятаю, дізнавшись іще в Англії, що міс Бордеро жива, я був здивований цим фактом. Це все одно, якби мені сказали, що місіс Сіддонс ще жива, чи королева Кароліна, чи, скажімо, знаменита леді Гамільтон — бо мені здавалося, що міс Бордеро належить до того самого, давно вимерлого покоління.

— Але ж вона, певно, страшенно стара — їй має бути не менш як сто років! — вигукнув я. — Однак зіставивши дати, дійшов висновку, що вона цілком ще може вписуватись у звичайні вікові рамки людського життя.

Так чи інакше, віку вона була поважного, а з Джеффри Асперном зустрілася ще зовсім юною.

— У цьому її виправдання, — сказала місіс Прест майже повчально й водночас немовби соромлячись своїх слів, що прозвучали врозріз із справжнім духом Венеції. Немовби жінка, котра кохала божественного поета, повинна шукати якесь виправдання! Бо ж Асперн не тільки належав до найрозумніших людей свого часу — а всім відомо, що тоді, коли століття лише зароджувалося, мудрих водилося чимало — він же був не лише приязним, й чи не найвродливішим!

Племінниця, за словами місіс Прест, не така древня, і можна було припустити, що вона — лише внучата племінниця. Це було цілком імовірно, бо я володів вельми скромними відомостями, котрими зі мною поділився колега, англійський шанувальник Асперна Джон Камнор, який ніколи не бачив жодної з міс. Світ, як я вже казав, пошановував Джеффри Асперна, але найбільше цінували його ми з Камнором. Натовпи віруючих стікались у його храм, але лише ми двоє вважали себе жерцями цього храму. Ми визнавали — й гадаю, цілком справедливо, — що зробили для увічнення пам'яті Асперна більше, ніж абихто — хоча б тим, що пролили світло на деякі аспекти його життя. З нашого боку йому ніщо не загрозувало, тому що Асперну нічого було боятися правди — а тільки її і прагли встановити ми крізь далину часів. Лише рання смерть стала єдиною, так би мовити, темною плямою на його славі — якщо у паперах, які були в руках міс Бордеро, не залишилося чогось іще.

Побутувала думка, що приблизно в 1825 році Асперн «погано вчинив із нею», — втім, подейкували, що він «надував», за простонародним висловом, іще кількох леді — й так само майстерно. Ми з Камнором ретельно вивчили усі ці приклади, і жодного разу нам не випало нагоди звинуватити Асперна у чомусь негідному. Можливо, щодо цього я був поблажливіший, аніж мій друг; принаймні я впевнений, що за подібних обставин важко було б повестися гідніше. А обставини здебільшого були і складні, й ризиковані. Чи не половина жінок того часу, м'яко кажучи, мало не вішалася йому на шию, й позаяк це вже почало нагадувати пошесть, частішали й серйозні випадки. В сучасній фазі його популярності він справді не є, як я й казав місіс Прест, дамським поетом, але все було інакше тоді, коли живий голос творця змішувався з мотивами пісень Асперна. Бо його голос, за одностайним свідченням сучасників, звучав винятково чарівно. «Орфей і менади»¹ — таке враження склалося в мене ще до того, як я почав ознайомлюватися з його листуванням. Майже всі менади були нерозважливими в поведінці, а багато хто з них — просто нестерпний.

У мене навіть склалося враження, що часто-густо Асперн був навіть поблажливіший та розсудливіший, аніж виявився б на його місці я — що годі було й уявити.

І, звісно ж, було більш ніж дивно — втім, не забирати-му тут місця, щоби спробувати це пояснити, — що в своїх пошуках ми зосереджувалися на примарних речах та тлінові — тобто, мали справу лише з відлунням минулого — тоді як єдине живе джерело інформації, котре досі животіло, залишалось непоміченим. Ми були переконані,

¹ (**Вакханки**, або **Менади** (грецьке *Μαινάδες* — шалені) — німфи, які супроводжували Діоніса в його мандрах та походах. Іншими словами, «менада» — це жінка, нестримна у проявах своєї пристрасті).

що ніхто зі сучасників Асперна не залишився живим; не здогадувалися заглянути в очі, у котрі колись дивився він сам — і відчуті доторк старечої руки, якої колись торкався поет. І бідна міс Бордеро здавалася нам «наймертвішою» з усіх — й, одначе, лише вона й досі була жива. Місяцями ми гадали, як сталося, що ми не натрапили на її слід раніше, знаходячи пояснення в тому, що вона так вміло схоронилася від світу. Зрештою, у бідолашної леді були на те причини. Але для нас стало справжнім одкровенням, що комусь вдається реалізувати прагнення залишатися в тіні наприкінці другої половини дев'ятнадцятого століття — у вік газет, телеграм, фотографів та інтерв'юерів! А міс Бордеро не особливо й не ховалася від усього цього: не щезла від публіки в глушині, а відважно вибрала місто, де все напоказ. Єдино можливе пояснення такої її безпеки було в тому, що у Венеції куди більше значніших пам'яток. Почасти її безвісності сприяв і випадок, бо незрозуміло, чому місіс Прест ніколи не згадувала про неї, хоча за п'ять років до того я провів у Венеції аж три тижні — можна сказати, просто під боком у міс Бордеро! Втім, моя приятелька нікому про неї не згадувала; здається, вона взагалі забула про факт її існування. Звісно ж, у місіс Прест не було жилки видавця. Однак видавалося просто незбагненим, як стара жінка змогла уникнути нашої уваги, спокійнісінько живучи собі за кордоном, хоча пошуки знову й знову приводили нас то у Францію, то в Німеччину, то в Італію; тобто — якщо не брати до уваги його такого значимого перебування в Англії — у країні, де Асперн прожив чимало років свого недовгого віку. Принаймні ми тішилися думкою, що в усіх наших публікаціях — дехто навіть вважає, що їх було забагато — ми лише побіжно та делікатно згадали про все, що стосувалося зв'язку поета з міс Бордеро. Дивно це визнавати, але якби навіть ми мали письмові свідчення (а ми часто

замислювалися, що могло з ними статися!), то висвітлити цю сторінку його життя було б найважче.

Гондола зупинилась — і ось він, старий палац; це була одна з тих венеційських будівель, котрі залишаються величними навіть у напівзруйнованому стані. «Як чарівно! Сіре з рожевим!» — вигукнула моя супутниця, і це — найповніший опис палацу. Він не був надто старим — якийсь два-три століття — і справляв враження не так напівруїни, як спокійної та приреченої зневіри: неначе просто не знав часів справжньої величі. Але широкий фасад із довгою — з кінця в кінець лоджією *piano nobile*, тобто парадного поверху — був не позбавлений архітектурної вигадливості завдяки численним пілястрам й аркам, і давня облуплена штукатурка та ліпнина в простінках рожевіли у променях пополудневого квітневого сонця.

Фасад виходив на чистий, меланхолійний та відлюдний канал із вузькими *riva* — зручними тротуарами обабіч. «Не знаю, чому — може, тому, що тут нема цегляних фронтонів і гостроверхих дахів, — сказала місіс Прест, — але мені цей куточок завжди видавався радше голландським, аніж італійським, більше нагадуючи Амстердам, а не Венецію. Незрозуміло чому, але навкрути дивовижно охайно. І хоч уздовж берега цілком можна пройти пішки, мало кому таке спадає на думку. Це тут так само не прийнято, — якщо взяти до уваги, *де* ми перебуваємо, — як і протестантська неділя. Можливо, люди просто бояться обох міс Бордеро. Наважуся сказати, що вони мають репутацію відьом.

Не пам'ятаю, що я їй відповів, бо саме розмірковував над іншим. По-перше, якщо стара леді мешкає в такому великому та імпозантному будинку, то просто не може бідувати, а отже, її не спокусиш пропозицією винайняти кімнати. Я висловив побоювання місіс Прест, і та відверто (прямо, відразу ж) відповіла мені таке: «Якби вона

не мешкала у великому будинку, то як узагалі могло би виникнути питання про здавання кімнат внайми? Якщо б у неї не було надлишкової житлової площі, то ви не мали б підстав для знайомства з нею. Крім того, володіння будинком тут — а, особливо, в *quartier perdu*¹ — взагалі ні про що не свідчить: таке цілком в'яжеться з бідністю. Якщо поставити собі за мету, то старі напівзруйновані *palazzi*² можна винайняти навіть за п'ять шилінгів на рік. А щодо їхніх мешканців... поки не вивчите Венецію так, як я, — ви й уявити собі не зможете становище людей у тих палацах. Вони живуть майже ні на що, бо в них нічого й нема.

Ще одне міркування, яке спало мені на думку, стосувалося високої глухої стіни, що огорожувала ділянку з одного боку будинку. Я назвав її голою, хоча вона була поцяцькована пістрявими плямами та різноманітними вкрапленнями, котрі милували б око художника: зашпарованими тріщинами, облізлою штукатуркою, оголеною цеглою, що побуріла з плином часу; верхівки кількох чахлих дерев із залишками хитких підпор стирчали над стіною. Огороджена ділянка була, вочевидь, садом і прилягала до будинку. І раптом я відчув, що це дає мені чудовий привід для знайомства.

Я сидів, розглядаючи цю картинку Венеції, оповиту золотим сяйвом, із сутінків нашої *felze*³, коли місіс Прест запитала мене, піду я туди просто зараз (а вона на мене зачекає) чи повернуся іншим разом. Спочатку не міг ні на що зважитись — і це свідчило про мою слабодухість. Розмірковував, що *міг би* оселитися там негайно, але боявся зазнати невдачі, бо це, як пояснив я своїй супутниці, позбавило б мене останньої стріли в сагайдаку.

¹ (фр. віддалений, глухий квартал).

² (іт. палаці).

³ (іт. каютка на венеційській гондолі).

«А чому, власне, останньої?» — перепитала місіс Прест, поки я сидів у нерішучості, знову й знову прокручуючи подумки варіанти. Вона ж неодмінно хотіла знати, чом би просто — ще до того, як нав'язатись їм у пожильці, що врешті-решт, у разі успіху могло спричинити мені купу незручностей, — чому би просто не запропонувати їм певну суму грошей?

У такому випадку я досягнув би своєї мети, не ризикуючи своїм спокійним нічним сном.

— Мила місіс Прест, — пояснив я, — прошу вибачення за мою нетерплячість, але ви, певно, забули ті обставини, про які вже згадував, котрі й змусили мене звернутися до вас за порадою. Стара не бажає, щоби хоч словом торкнулися реліквій; це ж її особисті, приватні, інтимні речі, тож їй нема діла до сучасності. Хай благословить її Господь! Якщо б я лише згадав про гроші, то цим цілковито зіпсував би всю справу. Я можу досягти мети, тільки приспавши її пильність, — удавшись до дипломатичних хитрощів і вивертів. Лицемірство та подвійна гра — моя єдина зброя. Мені дуже шкода, але мало на що я не пішов би заради Джеффрі Асперна. Спочатку маю випити чаю з міс Бордеро, а вже потім братися до головного.

І я розповів місіс Прест, що сталось із Джоном Камнором, коли той ввічливо написав їй. На перший його лист узагалі не відповіли. На другий надійшла різка коротка — шість рядків — відповідь від племінниці міс Бордеро: «Міс Бордеро уповноважила передати: вона не розуміє, що змусило його потривожити їх. У них нема жодних «автографів» містера Асперна — а навіть якби вони в них і були, то за жодних обставин їм би й на думку не спало показувати це будь-кому. Тож вона не розуміє, про що він пише, і просить залишити їх у спокої».

Зрозуміло, я не мав жодного бажання отримати подібну відсіч.

— Гаразд, — сказала місіс Прест по хвилиних роздумах і додала провокаційно-виклично, — можливо, у них і справді нічого нема. Якщо вони все спростовують, то звідкіля у вас така впевненість?

— Джон Камнор переконаний у цьому, і надто довго було б пояснювати вам, звідкіля в нього впевненість чи, скажімо, здогадка — причому така непохитна, міцно вкорінена — щоби протистояти вигадкам старої, котру, втім, неважко зрозуміти. Це також базується на прихованих доказах у відповіді племінниці міс Бордеро.

— У прихованих доказах?

— Так: вона назвала його «містер Асперн».

— Не розумію, що це доводить.

— Це доводить знайомство з ним, а знайомство передбачає зберігання певних пам'ятних подарунків — причому цілком відчутних на дотик. Не можу вам передати, як хвилює мене оте «містер»: воно — наче місток, перекинутий через прірву років, що наближає мого кумира до мене — тож ви розумієте, як мені не терпиться побачити Джуліану. Ви ж не кажете — «містер Шекспір»?

— А чи сказала б я, якби у мене був цілий ящик його листів?

— Сказали б — у випадку, якщо він був би вашим коханцем і ви знали, що хтось хоче виклянчити ці листи у вас!

Я додав, що Джон Камнор був цілковито впевнений у цьому, а тон відповіді міс Бордеро лише підтвердив його підозри — тож він приїхав би у Венецію сам, якби не побоювався: для того, аби увійти в довіру до обох міс — тітки і племінниці, йому доведеться доводити, що він — не та особа, котра їм писала, і що старі леді можуть запідозрити неправду, незважаючи на будь-яке утаювання чи вигадане ім'я. Бо якщо б вони спитали прямо, чи не є він тим самим зухвалим кореспондентом, брехати

у відповідь не наважився б; у мене ж, на щастя, такої ніяковості не було. Я у цьому був не замішаний — тож міг би усе заперечувати, не вдаючись до брехні.

— Але вам доведеться відрекомендуватися кимось іншим, — зауважила місіс Прест. — Джуліана майже не спілкується зі світом — наскільки це взагалі можливо, але цілком імовірно, що їй відомі прізвища тих, хто цікавиться творчою спадщиною Асперна. Можливо, у неї навіть є ваші попередні публікації.

— Про це вже подбав, — сказав я, витягаючи з гаманця візитку, на якій було охайно надруковане *nom de guerre*¹.

— А ви марнотратник — і це ще раз свідчить про вашу аморальність. Можна було б просто написати чорнилом чи олівцем, — зауважила моя супутниця.

— Так правдоподібніше.

— Бачу, що цікавість робить вас сміливим. Однак виникне незручність із листами: вони ж приходитимуть на ваше справжнє ім'я, ви не зможете їх одержувати через оце маскування.

— Листи отримуватиме мій банкір, а я щодня приходитиму за ними — ось і привід для невеличких прогулянок.

— Невже ви обмежитесь лише такими прогулянками? — запитала місіс Прест, — і мене зовсім не навідуватимете?

— О, ви, напевне, полишите спекотну Венецію на всі літні місяці ще задовго до того, як я отримаю перші результати. Як ви можете легко здогадатись, я намірився смажитися тут усе літо — а можливо, й довше! Тим часом Джон Камнор бомбардуватиме мене листами, адресуючи їх моїй *padrona*² для передачі мені — на моє вигадане ім'я.

¹ (фр. псевдонім, бойове прізвисько).

² (іт. хазяйка).

- Вона впізнає почерк, — застерегла моя супутниця.
- Камнор може змінити його на конверті.
- Ото вже — два чоботи — пара! А вам не спадало на думку, що навіть якщо ви здатні будете довести, що не є Джоном Камнором, то вони можуть запідозрити, ніби ви — його посланець?
- Звісно ж, що можуть — і я бачу лише один спосіб відвернути небезпеку.
- Який же?
- На мить я завагався.
- Позалицятися до племінниці.
- О-о-о! — вигукнула моя приятелька. — Спершу гляньте на неї!